

Особливості парцелювання основних синтагм складного речення в мові закарпатської преси кінця ХХ–початку ХХІ ст.

Анотація: У статті подано аналіз структурних і смислових особливостей парцельованих конструкцій, утворених на базі складного речення, в мові закарпатської періодики кінця ХХ–початку ХХІ ст. З'ясовано, що найвищий ступінь парцеляційної трансформації мають складнопідрядні речення.

Ключові слова: Парцелювання, парцеляція, складне речення, синтагма.

У сучасній українській мові поширеним і закономірним явищем є парцеляція, яка під впливом живого розмовного мовлення активно проникає чи не в усі функціональні стилі.

З огляду на інформативно-пропагандистську функцію публіцистичного стилю журналіст повинен уміло добирати такі мовні засоби, які б збуджували думку читача, підштовхували до узагальнення, виховували політично свідомий підхід до оцінки і сприйняття почутого чи прочитаного. Цим і зумовлюється динамічна ритмізація розповідей, емоційний виклад теми, вживання розмовних конструкцій та інтонацій. Тому широковживаною в газетних і журнальних статтях є парцеляція як особливий стилістичний прийом посилення смислових та експресивних конотацій.

Незважаючи на те, що останнім часом активізувалося вивчення парцеляції на ґрунті української мови (А. Загнітко, Л. Конохова, Н. Коноplenко, Т. Марченко, Л. Пац, Ю. Пацаранюк, Т. Шевченко та ін.), все ж таки це питання потребує глибшого дослідження на матеріалі мови регіональної преси.

Метою нашої розвідки є аналіз структурних і смислових особливостей парцельованих конструкцій, утворених на базі складного речення, в мові закарпатської періодики кінця ХХ–початку ХХІ ст.

Парцелювання складних речень є ефективним способом актуалізації частин висловлювання в мові газети, і пов'язане воно з синтагматичним членуванням. Синтагму розуміємо як інтонаційно-змістовий відрізок багатослівного речення, який може охоплювати одне або декілька слів. Унаслідок членування речення синтаксично залежні парцеляти (виділені частини) стають самостійними. Проте ця самостійність є відносною, оскільки зміст парцелята, як правило, стає зрозумілим лише тоді, коли його розглядати разом із базовою структурою речення – тією частиною, від якої він відокремлюється.

Щодо парцелювання на рівні складного речення, то в його межах «комунікативної автономності набувають окремі частини речення; у вигляді самостійних фраз виступають складові частини складного речення» [2, с. 154]. Як свідчать результати проведеного нами дослідження, у мові закарпатської періодики кінця ХХ–початку ХХІ ст. активно використовуються парцельовані конструкції подібного типу.

При парцеляції в складносурядному реченні між частинами зберігаються семантичні відношення (розділові, єднальні, протиставні і т. ін.). З-поміж складносурядних речень найчастіше парцельованими постають постпозитивні предикативні частини з єднальними, протиставними відношеннями, значно рідше – з розділовими, пояснювальними тощо [10, с. 70]. Наприклад: «*Вітер сьогодні інколи тільки поганяв хмарини. Або зрідка тривожив колоски ще недостиглої пшениці*» (Карпатська Україна. – № 36. 1993. – С. 2); «*Для мене найбільша мудрість – це виховання молоді. Але не абсолютна опіка над нею*» (Фест. – № 37. – 2007. – С. 11)

Через відсутність структурної залежності в конструкціях паратаксису їх членування можливе як шляхом парцеляції, так і приєднання. Початковим елементом сурядної частини у функції парцелята ми зафіксували здебільшого протиставні сполучники: «*Мені слід було все ж таки розпитати її краце. А зараз я розумію, як багато могло бути приховано за цим неозначеним словом. Але тоді мене зовсім не обходили труднощі Еви, я з усіх сил гнала вперед нашу розмову*» (Карпатська Україна. – № 37. – 1993. – С. 2). Вичленовані в окреме повідомлення сурядні частини наділені всіма кваліфікаційними ознаками парцелятивів: мають специфічне інтонаційне оформлення, витворюють завершений смисл і є комунікативно достатніми лише разом із базовою частиною, сурядні сполучники як першоелемент парцелята прагнуть максимально реалізувати свій валентний потенціал препозитивним реченням [11, с. 106].

На думку мовознавців, найпоширенішою в сучасному українському синтаксисі є парцеляція з-поміж складнопідрядних речень із підрядними детермінантними, що мотивуються слабким виявом їхнього синтаксичного зв'язку – непередбачувана необов'язкова форма вільного прилягання. Парцельована підрядна частина виокремлює власну інформацію і надає причинній, цільовій, умовній, допустовій та іншій семантиці ситуативної завершеності. Внаслідок цього посилюється відцентровість тенденцій внутрішньо реченневих смислових відношень, що, цілком природно, означає їхню трансформацію у внутрішньо текстові [3].

Це підтверджує й аналіз мови закарпатської преси, де в складнопідрядному реченні найчастіше парцелюються підрядні причини, які актуалізують уміщену в них причину, а неповнота посилює внутрішньотекстову злитість: «*А головне – і не зачепило, не дрягнуло. Бо в мене – очі*» (Карпатська Україна. – № 36. – 1993. – С. 2). Парцельовані неповні прислівно-з'ясувальні трапляються дуже рідко: «*Тут їм усе відоме. Де борті, а де лови*» (Карпатська Україна. – № 48. – 1993. – С. 8). У цьому разі парцеляція не руйнує сильного прислівного синтаксичного зв'язку, а сприяє підвищенню значущості постпозитивно реалізованої інформації [10, с. 70].

Як і приєднувальна частина, так і парцелят утворюють комплекс, що складається з двох структур: з основного речення та залежного парцелята чи приєднувальної конструкції. У цьому об'єднанні обов'язковим буде структурно головне речення, а з залежних – парцелят. Крім того, кількість парцельованих конструкцій визначається структурними можливостями речення, яке розпадається, тобто кількістю підрядних частин чи однорідних членів, здатних парцелюватись, а число приєднувальних речень – ситуацією мовлення, обсягом додаткової інформації. Це ще раз підтверджує думку про те, що приєднання утворюється за межами речення, а парцелят – внаслідок розпаду речення [9, с. 77].

Членування речень на частини викликане потребою посилити смислове й експресивне навантаження члена речення чи підрядне речення в оформленні думки [1, с. 137]. Наприклад: «*Золоте поле махнуло крилами аж до країв синього неба. Наче хотіло злетіти*» (Карпатська Україна. – № 9. – 2009. – С. 5). Обидві частини уривка є, по суті, одним складним реченням із підрядним способом дії (махнуло крилами як?). На шпальтах закарпатських газет парцельовані підрядні конструкції завжди стоять у постпозиції до головного речення: «*І тому її не всі розуміють. Бо не всі з небом споріднені, многі дивляться на кінець людського життя як на перехід у гниль*» (Карпатська Україна. – № 36. – 2007. – С. 5); «*Не з порожніми руками у ці святкові дні керівники обласної влади побували в усіх інтернатах. Адже на Новий рік та Різдво, за давнім народним звичаєм, прийнято всіх обдаровувати*» (Новини Закарпаття. – № 1–2. – 2009. – С. 2).

Парцелят, зберігаючи особливості синтаксичного зв'язку головного речення, успадковує і формальні засоби вираження зв'язку – сполучники. Парцельована конструкція має в своєму складі підрядні сполучники, які виражають ті ж логіко-семантичні відношення, що і в межах речення [9, с. 76]. Наприклад: «*Для трьох місяців теж треба звикнути до деяких деталей. Бо три місяці – це дев'яносто днів*» (Ужгород. – № 6. – 2009. – С. 5). Сполучник *бо* передає причинові відношення. Сполучники в парцельованих конструкціях поєднують предикативні частини, що передбачають одна одну, в єдине ціле. Парцеляти зберігають смислові особливості, які вони мали, коли були частинами речення, або ж навіть можуть мати більше смислове навантаження, ніж головне речення. Наприклад: «*Все одно – вперед. Бо сидячи в окопі, війну не виграти*» (Карпатська Україна. – № 21. – 1994. – С. 1); «*Відлітають, але завжди додому повертаються. Бо нема життя без вітцівицини*» (Фест. – № 37. – 2007. – С. 5). У наведених конструкціях парцеляти виражають важливішу думку, ніж головне речення.

Розрив зв'язку між підрядною і головною частинами у складнопідрядних реченнях дозволяє нам виділити такі найбільш уживані парцеляти в мові закарпатської преси: 1) **причини** (їх найбільше): «*Його не лякають проблеми. Бо він їх поступово вирішує, намагаючись робити для хворого все...*» (Карпатська Україна. – № 9. – 2009. – С. 1); «*...Ми вирішили запросити професорів з обласного центру. Бо ж раніше хворі мали по декілька днів оббивати пороги ужгородських медустанов*» (Новини Закарпаття. – № 13–14. – 2009. – С. 21); «*Але її значення та вплив на подальший розвиток неможливо переоцінити. Адже з того часу почалося пробудження свідомості, патріотизму*» (Новини Закарпаття. – № 13–14. – 2009. – С. 18); 2) **мети**: «*Це він говорив з тим наміром. Щоб урятувати його від рук їхніх і повернути до батька його*» (Карпатська Україна. – № 9. – 2009. – С. 5); «*Здається, ми готові відмовитися від гри із західними гросмейстерами. Щоб не виявити власної убогості*» (Новини Закарпаття. – № 16–17. – 2009. – С. 23); 3) **наслідку**: «*Версія ця, очевидно, з тенденційних міркувань розповсюджується між тутешнім автохтонним населенням. Так що про угорські елементи на Підкарпатській Русі підготовлені і чекають його*» (Карпатська Україна. – № 9. – 2009. – С. 3); 4) **допустові**: «*І наш світ давно не його. Хоч і зроблений ним...*» (Карпатська Україна. – № 2. – 2003. – С. 1); «*Степан Хомович вважає, що повернути собі добре ім'я – це справа його честі і совісті. Хоч його добре ім'я і без цього шанують пацієнти*» (Карпатська Україна. – № 9. – 2009. – С. 1); 6) **місця**: «*Відзначаємо двомісячний ювілей повернення одного з нас звідти, де дядя. Де під носом у таких шмаркачів, як ви, замерзає*» (Карпатська Україна. – № 33. – 1993. – С. 2).

Особливо чітко увиразнення спостерігаємо при парцелюванні складнопідрядних речень з кількома підрядними, єдність частин яких взаємозумовлена: «*І будемо робити все, що від нас залежить. Аби вберегти людські душі від фальші та блудних зазіхань на наше майбутнє. Доки тільки стачить сил і можливості*» (Карпатська Україна. – № 36. – 2007. – С. 5); «*В скрутних умовах ми мусимо боротися за іноземних туристів. Бо розуміємо. Що їхні гроші – додаткові надходження в наш бюджет*» (Новини

Закарпаття. – № 1–2. – 2009. – С. 2); «Вона неодноразово повторювала, що Василь дуже обмежений. Що його кругозір надто вузький. Що він зануда» (Фест. – № 37. – 2007. С. 12). Парцеляція допомагає значно посилити експресію, виразніше підкреслити несподіваність, що виражена в парцеляті.

Таким чином, парцеляція надає змісту підрядного речення більшої ваги і значущості: *Я тут почуваю себе багатим, хоч нічого не маю. Бо поза всякими програмами і партіями – земля належить до мене* (Карпатська Україна. – № 21. – 1994. – С. 2). Зі структурного аспекту цей уривок є складнопідрядним реченням із неоднорідною супідрядністю (*почуваю себе багатим – незважаючи на що? чому?*). Парцельоване підрядне речення причини містить найважливіший компонент висловленого змісту, логічне обґрунтування висловленого в головному реченні.

Отже, парцелювання основних синтагм складного речення є активним процесом у мові закарпатської преси кінця ХХ– початку ХХІ ст. Особливе місце тут займає парцеляція, що сприяє виокремленню компонентів сурядних або підрядних речень, а також одночасна активна парцеляція кількох підрядних речень у поліпредикативних структурах. Найвищий ступінь парцеляційної трансформації мають складнопідрядні речення, що конкретизують дієслівний присудок у головному реченні, вказуючи на додаткові характеристики основної дії з точки зору способу її здійснення, причини, мети тощо. Парцельовані структури в мові газет підсилюють експресивність і виразність тексту.

Бібліографічний список

1. Дорошенко С.І. До проблеми розрізнення понять „приєднання” і „парцеляція” // Лінгвістичні дослідження. Науковий вісник Харківського ун-ту / С.І. Дорошенко. – Харків. – 1997. – Вип. 3. – С.132–137.
2. Загнітко А. Особливості актуалізації внутрішньо реченнєвої інформації (на матеріалі художньої прози Б.-І. Антонича) / А. Загнітко, Л. Жукевич // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур: зб. наук. пр. – К., 1998. – С. 146–158.
3. Загнітко А. П. Закономірності і напрями внутрішньо реченнєвої актуалізації (на матеріалі парцельованих і приєднувальних конструкцій) / А. П. Загнітко // Семантика і прагматика граматичних структур. – Донецьк, 1998. – С.6–14.
4. Конопленко Н. Інтегративна функція заголовка-парцелята у публіцистичному тексті / Наталія Конопленко // Лінгвістичні студії: збірник наукових праць – Донецьк : Дон НУ, 2005. – Вип. 13. – С. 327–330.
5. Конопленко Н. Текстотвірні функції парцельованих конструкцій у сучасній українській публіцистиці / Наталія Конопленко // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць – Донецьк : ДонНУ, 2004. – Вип. 12. – С.299–303.
6. Конопленко Н. Функціональне навантаження парцелятив-заголовків у газетній публіцистиці / Наталія Конопленко // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. – Львів, 2004. – Вип. 34. – Ч.ІІ. – С.330–336.
7. Конюхова Л.І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л.І.Конюхова; Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 1999. – 17 с.
8. Кравченко М.В. Явище парцеляції в сучасній українській мові / М.В.Кравченко // Мовознавство. – 1980. – №1. – С.26–29.
9. Марич С.М. Структурні і смислові особливості парцельованих речень // Українське мовознавство / С. М. Марич. – 1988. – Вип.15. – С.75–78.
10. Марченко Т. Парцеляція як явище речення й тексту / Т. Марченко // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – Вип. 6.
11. Пац Л.І. Способи текстової організації: парцеляція, приєднання, сегментація // Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна / Л. І. Пац. – Вип. 34. – Ч.І. – 2004. – С.105–112.
12. Пацаранюк Ю.М. Парцеляція як спосіб реалізації іронії у структурі речення (на матеріалі творів О.Чорногуза) / Ю. М. Пацаранюк // Лінгвістичні студії: збірник наукових праць. – Донецьк: ДонНУ, 2005. – Вип. 13. – С.339–343.
13. Плющ Н.П. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису / Н. П. Плющ // Українська мова та література в школі. – 1981. – №1. – С. 68–71.
14. Шевченко Т. В. Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини ХХ століття: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. / Т. Я. Шевченко – Д. : МОНУ ДНУ, 2007. – 20 с.
15. Шевченко Т. Парцеляція як засіб емотивної експресії в текстовій організації мовленнєвого масиву // Лінгвістичні студії: збірник наукових праць / Тетяна Шевченко. – Донецьк: Дон НУ, 2005. – Вип. 13. – С.364–368.

Стаття надійшла до друку 11.05.2011.

Особенности парцелляции основных синтагм сложного предложения в языке закарпатской прессы конца XX – начала XXI в.

Аннотация. В статье подан анализ структурных и смысловых особенностей парцеллированных конструкций, образованных на базе сложного предложения, в языке закарпатской периодики конца XX – нач. XXI в. Выяснено, что наивысшую степень парцеляционной трансформации имеют сложноподчиненные предложения.

Ключевые слова: Парцелляция, парцелляция, сложное предложение, синтагма.

The peculiarities of parcelling of the main syntagmas of the complex sentence in the language of Transcarpathian press in the end of XX century – at the beginning of XXI century

Annotation: In the article it is given the analysis of the structural and semantic peculiarities of parcelling constructions, based on the complex sentence in the language of Transcarpathian press in the end of XX century – at the beginning of XXI century. It is clarified that the highest degree of the parcelling transformation is referred to compound sentences.

Key words: The process of parcelling, parcelling, compound sentence, syntagma.